

Петраков Микита Олександрович

Еволюція культури пам'яті та ідентичності в Німеччині: від національної до постнаціональної ідентичності

УДК 323.13

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-3.16>

Петраков Микита Олександрович
кандидат політичних наук,
кафедра політичних наук та права
Південноукраїнського національного
університету імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0009-0006-9373-5111

Після Другої світової війни Німеччина перейшла від національної до постнаціональної ідентичності, формуючи нову культуру пам'яті. Концепція «постнаціональної ідентичності», запропонована Юргеном Габермасом, відображає процес європейської інтеграції, що заснований на демократичних цінностях, а не на етнічній приналежності. Цей перехід дозволив Німеччині дистанціюватися від національної провини за нацистські злочини. З 1986 року, після «суперечки істориків» (*Historikerstreit*), процес позбавлення від «колективної провини» прискорився, що вплинуло на формування національної ідентичності. Дискусія, розпочата істориком Ернстом Нольте, викликала критику з боку Юргена Хабермаса, який вважав Голокост унікальним і неперівняним явищем. Ці суперечки сприяли утвердженню культури пам'яті, де Голокост став центральним елементом німецької історичної свідомості. Концепція «постнаціональної ідентичності» в Німеччині дистанціює від «жертв» та «національної провини». У 2005 році німецький історик Г.-У. Веллер зазначив, що з 1949 року німці відмовилися від націоналізму, а з 1990 року в «постнаціональній» демократичній державі неможливість повторення злочинів націонал-соціалізму та Голокосту стала доконаним фактом. Генераційні зміни, створення постнаціонального суспільства, глобалізація і міграція сприяли тому, що нові покоління не відчувають зв'язку зі злочинами минулого. Німеччина стала імміграційною країною, де історична пам'ять все менше зосереджується на національних чи етнічних основах. Історична політика в НДР була заснована на ідеологічному антифашизмі, акцентуючи увагу на розрізненні «жертв фашизму» та «борців проти фашизму». НДР відійшла від загальнонімецької історіографічної традиції, зосереджуючись на демократичних традиціях німецького народу та розвиваючи історію робітничого руху. Сучасні дебати про історичну пам'ять, такі як «*Historikerstreit 2.0*», відображають транснаціональну динаміку та складність культури пам'яті в Німеччині. Вони зосереджуються на зв'язках між колоніалізмом і Голокостом, расизмом і антисемітизмом. Важливу роль у цих дебатах відіграють мігрантські спільноти, які вносять свої версії колективної пам'яті, створюючи реляційну та різноспрямовану пам'ять, що визнає специфіку Голокосту, але підриває його домінуючий статус у державній пам'яті. Ця стаття аналізує еволюцію культури пам'яті та ідентичності в Німеччині, враховуючи генераційні зміни, вплив міграції та глобалізації, а також політичні й соціальні трансформації, що сприяли формуванню сучасного підходу до історичної пам'яті.

Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, ФРН, НДР, меморіальне законодавство, національна ідентичність, свобода історії, політичні процеси.

Актуальність. Після завершення Другої світової війни ряд європейських країн почали будувати своє майбутнє на основі свідомого забуття воєнних переживань, які вони нещодавно подолали. Водночас, в державах, які боролися з нацизмом, технологія «забуття» як основа примирення після історичних конфліктів минулого була відкинута після війни, загальні втрати військових та цивільного населення якої за різними даними склали від 50 до 75 мільйонів людей. Післявоєнні рими відомих поетів нагадували: «Пам'ятайте! Через століття, через роки, – пам'ятайте! Про тих, хто вже не прийде ніколи, – пам'ятайте! Не плачте! У горлі стримайте стогін, гіркі стогін» (Р. Роджественський); «Ніхто не забутий, ніщо не забуто» (О. Берггольц). Після злочинів націонал-соціалізму «забуття стало немислимим», – вказує німецька дослідниця Керстін фон Лінген [13, с. 149].

З кінця 80-х років ХХ століття почалася активна фаза інституціоналізації суспільної пам'яті, яка

формує основну частину колективної європейської ідентичності. Федеральний президент ФРН Ріхард фон Вайцекер в промові «До 40-ї річниці закінчення війни в Європі та націонал-соціалістичної тиранії від 8 травня 1985 року на годині пам'яті в залі пленарних засідань німецького Бундестагу» зазначив: «Мова не йде про примирення з минулим. Ви не можете цього зробити. Але кожен, хто закриває очі на минуле, стає сліпим для сьогодення. Той, хто не пам'ятає про нелюдяність, стає вразливим для нових ризиків зараження» [21].

Друга світова війна зайняла центральне місце в історіографії та публічному дискурсі ФРН, де головною темою була відповідальність за Голокост і масові злочини, вчинені Вермахтом в Європі, а також примирення з націонал-соціалістичним минулим. Німецький дослідник М. Брехткен з цього приводу зазначив, що десятиліттями нав'язувана німцям початку ззовні, а потім з центру самого німецького суспільства «вимога примиритися з нацистською спадщиною... породила культуру

тверезої самокритики і відкритого підходу до ... болючих аспектів минулого» [2, с. 60].

Проблематика політика пам'яті в Європі стала об'єктом наукових досліджень таких авторів як Ф. Анкерсміт, Ф. Артог, А. і Я. Ассман, Дж. Верч, Е. Гобсбаум, та інших. Феномен «історичної політики» та її «інструменталізацію» вивчають такі східноєвропейські науковці, як С. Требст, Е. Ж Віатр, І. Петраш, Е. Рогалевська та інші. В Україні це напрямок досліджують В. Бабка, Я. Грицак, Ю. Зерній, О. Попович, Г. Касьянов, В. Кравченко, С. Стельмах, Ю. Шаповал, та інші. В Німеччині ці питання досліджували: Н. Фрай («Транснаціональна політика минулого. Розгляд німецьких воєнних злочинів у Європі після Другої світової війни», 2006 [4; 5], Дж. Кремер («Політика пам'яті: У пошуках Німеччини в Новій Німеччині», 1996 р.) [11], Х. Лейде Х. («Нацистські злочини і державна безпека. Таємна політика минулого НДР», 2005 р.) [12], С. Нейман («Вчитися у німців. Раса і пам'ять про зло», 2019 р.) [15], А. Вайнке («Насильство, історія, правосуддя. Транснаціональні дебати про німецькі державні злочини у ХХ-му столітті», 2016 р.) [20], Х. Кляйнерт («Розділена Німеччина. Історія 1945–1990 рр.», 2016 р.) [9], Х. Пьотч та В. Гальдер («Німецька історія від 1945 року до сьогодні. Розвиток двох німецьких держав та об'єднаної Німеччини», 2015) [17], У. Герберт («Історія Німеччини двадцятого століття», 2019 р.) [7] та ін.

Метою даної статті є аналіз еволюції культури пам'яті та ідентичності в Німеччині, відображаючи перехід від національної до постнаціональної ідентичності, і дослідження впливу генераційних змін, європейської інтеграції, глобалізації та міграції на ці процеси. Завданнями статті є наступні: описати концепцію постнаціональної ідентичності Юргена Габермаса і її вплив на формування сучасної німецької культури пам'яті; дослідити роль генераційних змін у трансформації підходів до історичної пам'яті в Німеччині; визначити вплив європейської інтеграції, глобалізації та міграції на формування нової німецької ідентичності; виявити наслідки «суперечки істориків» 1986 року і її вплив на розвиток культури пам'яті в Німеччині; розглянути сучасні дебати про історичну пам'ять, зокрема «Historikerstreit 2.0», та їхній вплив на німецьке суспільство; показати роль мігрантських спільнот у формуванні різноспрямованої та реляційної пам'яті, що враховує специфіку Голокосту і ширші історичні контексти.

Після другої світової війни для майбутньої німецької держави країни-переможниці визначили цілі, сформульовані як «принцип п'яти Д»: денацифікація, демілітаризація, демократизація, децентралізація і декартелізація. Цю концепцію майбутнього «перевиховання» сформулювали на Ялтинській і Потсдамській конференціях (лютий

та липень-серпень 1945 року) керівники Великої Британії, США та СРСР. Зокрема, у підписаному на Ялтинській конференції комюніке йшлося, що метою союзників є «знищення німецького мілітаризму та нацизму і створення гарантій того, що Німеччина ніколи більше не буде здатна порушити мир цілого світу. Ми сповнені рішучості [...] стерти з лиця землі нацистську партію, нацистські закони, організації та установи; усунути будь-який нацистський та мілітаристський вплив з громадських установ, з культурного та економічного життя німецького народу». У червні 1945 року в Берліні представники держав-переможниць підписали Декларацію про поразку Німеччини. Вона вимагала від німців арештовувати та передавати новій владі нацистських лідерів, а також увесь німецький народ мав «безумовно виконувати всі вимоги представників союзників та повністю підкорятися всім прокламаціям, наказам, розпорядженням та інструкціям». На Потсдамській конференції цілі окупації Німеччини були визначені чітко: «Цілковите роззброєння і демілітаризація Німеччини [...] усі німецькі сухопутні, повітряні та морські сили, СС, СА, СД та Гестапо з усіма їхніми організаціями, штабами та установами, включно з Генеральним штабом, офіцерським корпусом, корпусом резервістів, військовими училищами, організаціями ветеранів війни та усіма іншими військовими та напіввійськовими організаціями, разом з їхніми клубами та асоціаціями, що слугують інтересам підтримання військових традицій у Німеччині, будуть повністю та остаточно розпущені, щоб назавжди запобігти відродженню або реорганізації німецького мілітаризму та нацизму» [23].

Денацифікацією повоєнної Німеччини, було комплексом заходів «перевиховання», які тривали до кінця 1946 року. Практиками «перевиховання» міжнародний Нюрнберзький процес (1945–1946 роки); суд над Айхманом в Єрусалимі (1961) та Аушвіцькі процеси (1963–1965); переховування закатованих; створення меморіалів жертвам націонал-соціалізму; денационалізація освіти шляхом редакцій підручників історії та прибирання з них історій перемог німецької зброї; розвиток документального та художнього кіно з метою розвитку культури пам'яті про нелюдність нацистського режиму (фільми «Щоденник Анни Франк», «Ніч і туман», «Голокост», та ін.); релігійні богослужіння, а руїни синагог підтримували в колишньому вигляді. Тема національного і національної ідентичності потрапляє у розряд табу. В 1960 році ухвалено закон про заборону нацистської символіки, прапорів, жестів, уніформи та іншого. І сьогодні Німеччині за поширення пропагандистських матеріалів та використання символіки, що пов'язана з ідеологією націонал-соціалізму, можна отримати штраф або позбавлення волі на строк до трьох років.

За визначенням українського дослідника С. П. Стельмаха у німецькому дискурсі, що досліджує питання «минулого» та його відображення в сучасному, використовується ряд термінів, що відрізняються і за змістом, і за хронологією: 1) подолання минулого («Vergangenheitsbewältigung»); 2) політика пам'яті («Vergangenheitspolitik»); 3) культура пам'яті («Erinnerungskultur»); 4) опрацювання минулого («Aufarbeitung der Vergangenheit») [24, с. 8].

Перший термін – подолання минулого («Vergangenheitsbewältigung») – був поширений у ФРН до 1985 року і стосувався примирення з минулим через опрацювання негативного досвіду націонал-соціалістичного спадку, судових процесів проти нацистських злочинців. Процес «примирення з минулим» та «подолання минулого» розпочався з 1950-х рр. і став основою політичної культури ФРН. Увага зосереджувалась на кримінальному переслідуванні воєнних злочинців, оскільки в 1951 р. судові процеси були передані союзниками у відомство німецького судочинства і щороку виносилися від 1 до 2 десятків обвинувальних вироків за нацистські злочини, хоча ряд звинувачених поверталися до посад і громадськість вимагала закриття справ над «ідеалістами», «жертвами політичної помилки», припинення політичних переслідувань. Закони про амністію 1949 та 1954 років звільнили від відповідальності тисячі підозрюваних. Це стало можливим через зміну політики США і намагання перетворити ФРН у геополітичну опору в Європі під час «холодної війни». Після створення у 1953 р. «Тимчасової змішаної ради з достроково-умовного звільнення і помилювання» до 1958 року були звільнені майже всі засуджені Нюрнберзьким трибуналом В західних зонах окупації колишні нацисти повернулися до своїх професій: колишні члени НДСПА стали депутатами і урядовцями ФРН, дипломати Ріббентропа працювали в МЗС у Бонні, а гітлерівські генерали стали офіцерами Бундесверу. Судова система і поліція також залишилися під контролем нацистів, які займали керівні посади [24, с. 9–10].

Організоване переслідування нацистських злочинців у ФРН почалося в 1958 році з процесу над Ульмською айнзацгрупою. Того ж року було створено «Центральний офіс для розслідування націонал-соціалістичних злочинів» під керівництвом Е. Шюле. Проте їх діяльність обмежувалася розслідуванням злочинів, скоєних за межами ФРН, що залишало поза увагою багато гітлерівських установ. Політика ФРН, включно з «доктриною Гольштайна», не дозволяла розслідування на Сході, де було скоєно більшість злочинів. Наприклад, у 1959 році Міністр юстиції ФРН відмовився співпрацювати з Польщею для перевірки документів. Завдяки діяльності «Центрального офісу» у 1959–1962 роках було проведено кілька судових про-

цесів. Після скандального виправдання помічника Гімлера на франкфуртському Аушвіц-процесі (1963–1964 роки) повноваження «Центрального офісу» розширили, і уряд ФРН закликав східноєвропейців надавати інформацію про злочини націонал-соціалістів [24, с. 10]. Загалом, до 1964 року у різних зонах окупації були засуджені тисячі нацистів, зокрема, у американській – 1814 підсудних, у британській – 1085, у французькій – 2107, з яких 486 отримали смертні вироки. У ФРН було денацифіковано 13 млн осіб, з яких більшість вважалися «непричетними», а решта мали «тісні зв'язки з націонал-соціалізмом».

На відміну від ФРН, НДР використовувала Нюрнберзький закон для показових процесів антифашистської версії історії. Керівництво Соціалістичної Єдиної партії Німеччини (СЕПН) прагнуло підтримати імідж НДР як охоронця «нюрнберзького» духу, поширюючи інформацію про воєнні злочини в східнонімецьких ЗМІ для декларування антизахідного розуміння прав людини і увага приділялася переслідуванню інформаторів (38%), злочинам проти політичних опонентів (16%) та проти німецьких євреїв під час погрому 1938 року (15%).

Західнонімецька судова система почала розслідувати масові злочини проти євреїв, злочини Вермахту та охоронців концтаборів лише в 1960-х роках. До серпня 1951 року західнонімецькі суди винесли близько 2600 вироків, а разом з вирокми на основі старого Кримінального кодексу Рейху це становило понад 70% усіх нацистських вироків у західних зонах і ФРН, здебільшого з легкими термінами ув'язнення від 6 місяців до 2 років. «Загальна картина покарань військових злочинців у ФРН виглядає неоднозначно, – зазначає С. Стельмах [24, с. 13]. З одного боку, було проведено понад 36 тисяч розслідувань проти 170 тисяч підозрюваних, що свідчить про значні зусилля судової системи. З іншого боку, було винесено лише 6656 вироків, зокрема 1147 за вбивство і 172 за вбивство, що призвело до смерті або довічного ув'язнення. Незважаючи на важливість продовження вивчення цієї теми, німецька історіографія поставила цей напрям «на паузу». В 1990 році інтерес до вивчення періоду окупації зменшився через доступ до архівів НДР, що відкрило нові напрями досліджень.

Другий термін – Vergangenheitspolitik («політика пам'яті») та третій – Erinnerungskultur («культура пам'яті») стали основою дискурсу вже після 80-х років ХХ ст. Нові дослідження підкреслювали необхідність розглядати ці питання в загальнонімецькому контексті через порівняльні дослідження по лінії «захід-схід». Наприклад, А. Вайнке проаналізувала численні амністії та інтеграційні заходи на початку 1950-х років, а також ставлення до військових злочинців як загальнонімецьке явище. Правохоронні органи в обох німецьких державах у той

час фактично зайшли в глухий кут. У 1960-х роках кампанії НДР проти військових злочинців стали стимулом для посилення кримінального переслідування у ФРН. Зміна пріоритетів у кримінальній політиці у 1958 році заклала основи для поступових змін у західнонімецькому суспільстві, але не стала вирішальним фактором, як і теза про значний вплив ульмського процесу над айнзацгрупами. Проте різноманітність окремих випадків ускладнювала узагальнення впливу німецького системного конфлікту на поведінку з нацистськими злочинцями. Критика реінтеграції військових злочинців у державні структури ФРН сприяла самокритичній рефлексії над нацистським минулим.

В праці «1945–1949–1989: Маючи справу з двома німецькими минулими» Н. Фрай вважає, що у зміні підходів відіграли роль генераційні зміни – три покоління, що змінили підхід до «подолання минулого»: а) «функціональне покоління націонал-соціалізму», народжені близько 1905 року, які займали відповідальні посади на початку «Третього рейху»; б) «покоління скептиків», народжені близько 1925 року, які брали участь у Другій світовій війні як солдати; в) діти війни, народжені близько 1945 року, покоління «68». У середині 1960-х років «функціональне покоління» вийшло на пенсію, а «покоління скептиків» зайняло провідні позиції в суспільстві. У середині 1980-х років «покоління скептиків» змінило покоління «68», що також вплинуло на зміни у підході до «примирення з минулим» та перехід до сучасної «політики пам'яті». Концепт «генераційної зміни», описаний Н. Фраєм, постав методологічним підходом соціальної історії, що дозволяє досліджувати «колективні портрети», зміни колективної ідентичності та її впливу на політику пам'яті [4, р. 411–412].

В сфері досліджень «культури пам'яті» працюють також концепції «національної ідентичності» і «постнаціональної ідентичності».

Перша концепція «національної ідентичності» базується на понятті «негативна пам'ять», запропонованому Р. Козеллеком для позначення зосередженості на державних і суспільних злочинах диктатур. За Р. Козеллеком, пам'ять про злочини націонал-соціалізму є «негативною», оскільки жахливий досвід жертв не може бути «перенесений у пам'ять тих, хто не постраждав» [10, р. 24]. Ця концепція відображала зміни, які відбулися в німецькому суспільстві в 1980-х роках, і мала на меті подолати нав'язане союзниками-переможцями відчуття «колективної провини». Вона створювала амбівалентне ставлення до злочинного минулого, формувала психологічний бар'єр, перекладаючи відповідальність за злочини на «фюрера» та «поганих нацистів», і викликала почуття жертви через союзницькі бомбардування німецьких міст і вигнання зі східних територій. Так, історична політика канцлера Г. Коля намагалася

змінити цю тенденцію, пропонуючи німцям позитивний образ історії нації: німецька історія не повинна зводитися лише до епохи націонал-соціалізму, а історія не може бути віддана на поталу її критикам. Метою стало створення нової ідентичності німців, що виходила б за межі нацистського періоду і пропонувала перспективу німецької єдності. «Історія успіху» мала поєднати впевненість у собі та гордість за досягнення з пам'яттю про минуле. Канцлер вважав, що дві третини німців у ФРН не мали особистого досвіду війни і не несли відповідальності за злочини націонал-соціалізму. Промова Р. фон Вайтцеккера 8 травня 1985 р. вперше в історії «Бонської республіки» оголошувала цей день «визволенням від націонал-соціалізму», а не як день німецької поразки.

За визначенням С. Стельмаха процес позбавлення почуття «колективної провини» і «вивільнення» національної ідентичності прискорилося після «суперечки істориків» (Historikerstreit) у 1986 р. про «минуле, яке не минає». Дискусія почалася після статті історика Ернста Нольте у червні 1986 року. Як вказує М. Ротберг: «Тоді, коли християнсько-демократичний канцлер Гельмут Коль намагався «нормалізувати» позицію Західної Німеччини у світовій політиці, Габермас бачив, як такі видатні інтелектуали, як Ернст Нольте та Андреас Гілльгрубер, намагалися реабілітувати «позитивну» національну ідентичність, уникаючи тяжкості Голокосту через політично тенденційні порівняння. Нольте стверджував, що вчинення нацистського геноциду просто імітувало сталінські злочини та слугувало превентивним ударом проти того, що, безперечно, було б варварським «азіатським» вчинком, здійсненим Радами проти німецького народу. У книзі Гілльгрубера 1986 року «Zweierlei Untergang» («Два види руїни») теж створюється паралель між стражданнями неєврейських німців від рук наступаючої Червоної армії та катастрофою Голокосту (назва ною «кінець європейського єврейства»)… Так він «врівноважує» опис німецької відповідальності за геноцид емоційно насиченим нарративом німецької жертви» [19]. Соціолог Юрген Хабермас розкритикував ці та інші близькі заяви західнонімецьких істориків як ревізіоністські, покликані оновити німецьку національну свідомість шляхом позбавлення від «деморалізованого минулого». Сторона Хабермаса вважала, що Голокост є безпрецедентним, ні з чим не порівняним явищем, а будь-які спроби релятивізувати німецьку відповідальність за цей геноцид слід засудити. «Суперечка» стала реакцією правого середовища на покаючу позицію політичного керівництва Західної Німеччини. Диспут вплинув подальше вивчення націонал-соціалізму, а позиція Хабермаса утвердилася в історіографії. У німецькій і загалом європейській культурі пам'яті Голокост вважається унікальною подією.

З цієї точки зору здійснювати геноцид або робити замах на його вчинення здатні лише диктаторські режими.

Алейда Ассман зазначила, що лише тепер можна було говорити про формування «культури пам'яті»: «Через 50 років після закінчення Другої світової війни письменник і юрист Лоуренс Дуглас зазначив, що «Закон брехні Освенцима» Еріка Штейна був для німців чимось на зразок «м'язи пам'яті». Особливий шлях Німеччини до нової форми культури пам'яті розпочався зі спору істориків. У той час як інші країни були зайняті переказом своєї історії таким чином, щоб з неї зникли ганебні епізоди, у Німеччині сталося протилежне: тут національний історичний наратив ґрунтувався на незаперечному факті Голокосту. У майбутньому подія/факт разом із його оцінкою/інтерпретацією мають скласти основу нової культури. Так що йшлося не тільки про істину, але також про ідентичність та пам'ять. Це минуле більше не вважалося минулим, оскільки воно стало предметом історії, яку слід запам'ятати. У цій формі він підтримує свідомість нації та формує міцну моральну основу для орієнтації сьогодення та майбутнього... Національна пам'ять – запобіжник від відмирання та забуття. Історія присутня тією мірою, в якій вона обробляється для самоуявлення нації та залишається предметом турботи суспільства в цілому» [1].

За визначенням У. Юрайта в роботі «Сприйняте минуле. Про зв'язок між історією, пам'яттю та бажаннями колективної ідентичності»: «... емпатія та співчуття переросли у бажання ідентифікувати себе з жертвами, і не лише на індивідуальному, а й на соціальному рівні, з чого виросла своєрідна запозичена ідентичність – бажання відчувати себе близькими до жертв війни, експлуатації та несправедливості, тоді як винуватці та їхні діяння анонімізуються та засуджуються повсюдно. Спільність пам'яті, що передається від покоління до покоління, простежується до 1990-х рр. і далі, знову повертається до формування власного образу «співпереживаючої жертви»» [8, s. 20].

Ханс-Йоахим Ноак, по суті використовуючи концепт «генераційної зміни», описаний Н. Фраєм зазначив: «лідерство тих, хто зосереджувався майже виключно на звірствах нацистів та їхніх послідовників, залишилися в минулому... Покоління онуків у країні, яка переживає безпрецедентні процеси нормалізації із запаморочливою швидкістю, дивиться на минулі події з нової, тверезої перспективи» [16]. Х.-Й. Ноак вказує, що «війни на Балканах і «етнічне чищення» як сучасні європейські явища змусили шукати відповіді на гіркі: чи не ті самі сцени ми бачили на Куршській косі або в Щецинській затоці понад півстоліття тому? У 1995 році віце-президент Бундестагу Антьє Фоллмер визнала помилки в «осмисленні істо-

ричних істин». Міністр внутрішніх справ Отто Шилі назвав це «виразом засмучення та боязкості», які він пообіцяв виправити. У вересні 2000 року Герхард Шредер, перший канцлер-соціал-демократ, відвідав «День Батьківщини» і закликав «поговорити один з одним» замість «підтримання старих забобонів», щоб зняти взаємну напругу. Це означувало кінець політичної коректності, яка тривала з часів «68-го» і впливала навіть на таких осіб, як колишній федеральний президент Ріхард фон Вайцзеккер, який говорив про «вимушену міграцію» у дивно обережній формі. Приймавши незворотність подій, що сталися після війни, нові німці тепер почуваються вільними» [16].

Другою формою «культури пам'яті» стала концепція «постнаціональної ідентичності». Юрген Габермас називає «постнаціональним» – процес європейської інтеграції європейських громадян як спробу охопити поточні події в Європі та визначити тип ідентичностей, які еволюціонують разом із цими подіями. За Габермасом, постнаціональні ідентичності не потребують первісної ідентифікації, етнічна приналежність і культура не є необхідними для почуття спільності, але лише для визнання та поваги до основних демократичних цінностей і норм [6]. Томас Ріссе стверджує, що: «...«Європа» та європейська інтеграція по-різному перегукуються з історично та культурно вкоріненим розумінням національної держави та національного суверенітету. У німецькому... політичному та інтелектуальному дискурсах, включаючи ЗМІ, Європа стала невід'ємною частиною того, що означає бути німцем... сьогодні» [18]. Концепція «постнаціональної ідентичності» в Німеччині дистанціює від «жертв», «національної провини». У 2005 р. німецький історик Г.-У. Веллер зазначив, що з 1949 року німці відмовилися від націоналізму, а з 1990 р. в «постнаціональній» демократичній державі вкорінена неможливість повторення злочинів націонал-соціалізму і Голокосту [1, р. 28]. Цьому сприяли генераційні зміни, створення постнаціонального суспільства, глобалізація і міграція. Нові покоління не відчувають зв'язку зі злочинами минулого. Німеччина стала імміграційною країною, де історична пам'ять все менше зосереджується на національних чи етнічних основах.

Історична політика в НДР була заснована на ідеологічному антифашизмі. Після війни вшанували пам'ять усіх груп жертв, але з часом акцент змістився на розрізнення «жертв фашизму» і «борців проти фашизму», використання пам'яті про жертв для політичної ритуалізації. Політизація пам'яті проявлялася і в архітектурі. Уряд прийняв рішення про створення меморіалів: поблизу Веймара (кладовище на горі Еттерсберг, Бухенвальд, 1951 р.), у Равенсбрюці (1959 р.), в Заксенгаузені (1961 р.) [23]. НДР відійшла від загальнонімець-

кої історіографічної традиції, відмовившись від етнічного німецького історизму і зосередившись на демократичних традиціях німецького народу; протистояла «буржуазній» історіографії та розвивала історію робітничого руху для формування «соціалістичної свідомості», виправдовуючи поділ Німеччини як умову збереження рівноваги і миру. Ділення історії на прогресивну та реакційну забезпечувало легітимацію цій держави. У конституції 1968 р. НДР була названа «соціалістичною державою робітників і селян», а після змін 1974 р. – «соціалістичною державою німецької нації». Відбулося проголошення «соціалістичної нації НДР». З 1970-х рр. з метою увічнення народної історії НДР відбувся історіографічний поворот з поділом минулого на «спадщину» (вся історична сукупність) і «традицію» («прогресивна» частина історії, важлива для легітимації НДР). Між з'їздами істориків 1977 і 1982 рр. відбулася переорієнтація соціалістичної історіографії, що призвело до політичного розмежування з ФРН у питанні «фашизму» та імперіалізму як історичної основи для функціонування ФРН. Як зазначає С. Стельмах: «минуле як концентраційного табору та радянського спецтабору залишилося непоміченим» [241, с. 17–18].

На думку С. Стельмаха, різниця між «політикою пам'яті» та «культурою пам'яті» полягає в тому, що перший термін охоплює комплекс державних заходів з метою збереження пам'яті та встановлення суспільного консенсусу щодо минулого (трагічного націонал-соціалістичного періоду і, після 1990 року, диктатури СЄПН), тоді як другий термін є ширшим і передбачає залучення суспільства до обговорення проблем пам'яті.

Алейда Ассманн в журнальній статті «Чемпіон світу з пам'яті? Про дискомфорт німецької культури пам'яті» зазначає: «Абстрактний термін «культура пам'яті» охоплює широкий спектр культурних практик, таких як збереження слідів, архівування документів, колекціонування мистецтва та реліквій, включаючи їх повторне використання за допомогою засобів масової інформації чи педагогіки. Культура пам'яті – це не лише пасивна «пам'ять для збереження», вона включає елемент повторного активування минулого та можливість його присвоєння як активної «функціональної пам'яті». Це означає, що культура пам'яті створює структури участі, які дозволяють таке індивідуальне та колективне присвоєння» [1, с. 26]. Ассманн вказує, що в 2017 р. в ФРН існувало 118 меморіалів нацистського минулого і 85 меморіалів, присвячених диктатурі СЄПН і за цим показником держава є «чемпіоном світу з пам'яті» [1, с. 24; 24, с. 19]. Вужче розуміння «культури пам'яті» як «пам'яті про травми» запропонувала американська авторка Сьюзен Нейман. На її думку термін «культура пам'яті» є надто евфемістичним, оскільки йдеться не просто про збереження спогадів, а спогадів

про травми, які спричинила власна країна і які не можна подолати, але з якими, як і з провинною, можна боротися, навіть якщо «почуття провини залишається назавжди» [15].

Ставлення німецьких професійних істориків до поняття «культура пам'яті» є критичним: історик Стефані Шуле-Спрінгорум та соціолог Натан Шнайдер в публікації в Die Zeit «Примирення це нонсенс» або «Де знаходиться німецька культура пам'яті», розмовляючи про кризу демократії в надто множинному, складному та різноманітному суспільстві, зазначають, що якщо раніше в більш однорідних суспільствах говорити про культуру пам'яті групи було логічним, то в сучасних умовах, коли суспільства вже не є однорідними «культури пам'яті мають мало спільного з історією: вони використовують історію в політичних і моральних інтересах. ...Це кінець. Культура пам'яті більше не може бути прописана державою» [3].

Суперечки про націонал-соціалізм і Голокост тривали в період після об'єднання і ніколи не вщухали. Присутність ультраправої партії «Альтернатива для Німеччини» (AfD) у парламенті Німеччини з 2017 року та посилення змовницької політики проти ваксів в епоху COVID-19 свідчить про постійну популярність релятивізаційного підходу до Голокосту. серед значної меншості населення [19]. Тим часом вчені показали, що приватні та сімейні спогади про ту епоху слідує логіці, яка розходиться з суспільною пам'яттю, і рідко передбачає передачу спогадів про єврейську віктимізацію та німецьку співучасть. Ора war kein Nazi («Дідусь не був нацистом») – це назва соціально-психологічного дослідження, яке демонструє, як часто німці третього покоління після Голокосту перетворюють історії своїх дідусів і бабусь про співучасть нацистському режиму в історії невинності чи навіть опору до нацизму.

У 2020–2021 роках у Німеччині розпочалася активна дискусія: Historikerstreit 2.0. На початку літа 2020 року філософ Сьюзен Нейман почала планувати панельну дискусію з нагоди 35-ї річниці Historikerstreit – дебатів німецьких істориків 1986 року – з Міхаелем Вільдтом, дослідником нацистської Німеччини. За словами Неймана, вони обидва припускали, що круглий стіл матиме відносно обмежений інтерес, однак коли ця подія відбулася в жовтні 2021 року на Форумі Ейнштейна, дослідницькому інституті в Потсдамі під керівництвом Нейман, Historikerstreit знову став предметом гострих суперечок навколо політики пам'яті. Інтенсивне повернення до центральних питань Historikerstreit 2.0 є серією обговорень, які зосереджені на Німеччині, але мають міжнародний контекст і транснаціональні інтереси. Порівняно з дебатами 1980-х років, сьогоднішні суперечки мають змінений акцент: тоді обговорювали зв'язок між нацистськими та сталінськими злочинами

і питання відповідальності Німеччини за Голокост, а нині – зв'язок між колоніалізмом і Голокостом, а також між расизмом і антисемітизмом, зокрема, у контексті кризи в Ізраїлі та Палестині.

Наприклад, умовою для суперечок стала резолюція німецького Бундестагу 2019 року, яка засудила очолюваний Палестинцями рух за бойкот, позбавлення інвестицій і санкції (BDS) як внутрішньо антисемітський. Одразу після цього з'явилися малоймовірні об'єкти звинувачень в антисемітизмі, зокрема Пітер Шефер, директор Єврейського музею Берліна та всесвітньо відомий вчений-єврей, який був змушений піти у відставку після того, як акаунт музею в Twitter опублікував статтю про єврейських вчених, які виступають проти BDS. Іншою суперечкою стала суперечка навколо Акіля Мбембе: у 2020 році німецький політик звинуватив камерунського історика Акіля Мбембе в антисемітизмі та релятивізації Голокосту через його есе, що порівнювало апартеїд та ізраїльську колонізацію Палестини. Це викликало багатомісячну полеміку та дискусії про культуру пам'яті в Німеччині. Третім прикладом є скандал після виходу німецького перекладу книги М. Роберта «Багатоспрямована пам'ять» (2009) у 2021 році, яка розглядає взаємодію пам'яті про Голокост, колоніалізм і рабство, після якої почалися нові дискусії про колективну пам'ять. У 2009 р., коли книга «Багатоспрямована пам'ять» була опублікована, вона стала частиною «третьої фази» досліджень пам'яті, як назвала це Астрід Ерлл, коли дослідники цієї фази прагнули переглянути національну та культурно однорідну концепцію пам'яті, визначаючи її як динамічну, транснаціональну та транскультурну. «Багатоспрямована пам'ять» досліджувала взаємодію спогадів про Голокост, колоніалізм і рабство, пропонуючи теорію діалогічної природи суспільної пам'яті. Коли книга вийшла німецькою мовою в 2021 р., вона стала центром гострих дискусій щодо унікальності Голокосту, природи антисемітизму та критики ізраїльської політики, які раніше обговорювались у справі Акіля Мбембе. Мбембе був звинувачений у антисемітизмі за порівняння південноафриканського апартеїду та ізраїльської колонізації Палестини. Дискусія навколо «Багатоспрямованої пам'яті» торкнулася Юргена Циммерера, який досліджував зв'язок між геноцидом Гереро та Нама в Південно-Західній Африці та Голокостом. Це стало ще одним центром суспільних дебатів. Наступною суперечкою, названою «дебатами про катехізіс», була спровокована есе Дірка Мозеса «Німецький катехізіс», опублікованим у 2021 році. Мозес критикував неліберальний поворот у німецькій культурі пам'яті та припустив, що нова ортодоксія заснована на принципах абсолютної унікальності Голокосту та відмінності антисемітизму від інших форм расизму.

Ці три суперечки: справи Мбембе, Роберта та Мозеса – відображають транснаціональну динаміку сучасних дискусій, які охоплюють як локальні питання постмігрантської культури Німеччини, так і глобальні питання раси, насильства та колоніалізму [19].

Якщо раніше порівняльні підходи критикувалися, то тепер їх підтримують, хоча домінуюча пам'ять зберігає абсолютистське розуміння унікальності Голокосту. Це викликає резонанс у сучасній Німеччині з її дедалі різноманітнішим населенням. Ці дискусії демонструють, як культура пам'яті в Німеччині еволюціонує під впливом глобалізації, міграції та сучасних політичних подій. У «постмігрантській» Німеччині, де населення стає більш різноманітним, однозначна культура пам'яті відчувається інакше. Раніша продуктивна «невпевненість у собі» німецької культури пам'яті поступилася місцем догматизму, який німецький журналіст Мохамед Амджахид називає «перевагою пам'яті»: визначення унікальності Голокосту стало основою німецької «політики пам'яті» і закріплене законодавчо, наприклад, у законі Е. Штайна 1985 року, що протидіє запереченню Голокосту. Втім, взаємодія мігрантів з пам'яттю про Голокост демонструє, що німецьке суспільство вже використовує більше реляційних практик пам'яті, які мають потенціал трансформувати модель примирення з минулим у більш продуктивні шляхи. Історик М. Вільдт зазначив, що в цій дискусії стикаються дві точки зору: одні побоюються, що основи західнонімецького погляду на історію похитнуться, якщо центральність Голокосту буде поставлена під сумнів, тоді як інші вважають, що Німеччина повинна бути відкритою для інших спогадів, адже багато людей мігрантського походження, чії предки жили в інших регіонах за часів нацизму, що відкриває новий напрям у німецькій пам'яті – колоніальну історію. Виклики «глобального Півдня» та сучасна етнічна ситуація в Німеччині на думку М. Вільдта, змінюють практики «культури пам'яті», де знання про європейську експансію та тиранію у неєвропейському світі повинні стати такими ж значущими, як знання про Голокост.

Напруженість, що породила «Historikerstreit 2.0», виникла через становлення догми колись прогресивного масового способу пам'яті, який тепер контролюється державою. Як можна трансформувати цей процес, щоб повернути критичні виміри роботи з пам'яттю? У «Політичній пам'яті та естетиці догляду» М. Міхай простежує, як домінуючі національні культури пам'яті стирають неоднозначність насильницьких історій і поширюють міфи про чистоту [14]. Хоча її приклади стосуються Франції, посткомуністичної Румунії та Південної Африки, їхня суть резонує і в Німеччині. Міхай вважає, що естетичне виробництво може створювати форми «дискомфарту» та «тертя», які підривають гомоген-

нізацію пам'яті і відкривають її для демократичних змагань. Отже, робота з пам'яттю відбувається в Німеччині, хоча часто маргіналізується. Мігранти вписують свої версії колективної пам'яті в німецьку культуру пам'яті, пропонують реляційну, різноспрямовану пам'ять, яка визнає специфіку Голокосту, але підриває домінуючий статус Голокосту в контрольованому державою режимі пам'яті, створюючи складніші практики пам'яті, підтримуючи множинний простір її створення.

Відтак, перехід Німеччини від національної до постнаціональної ідентичності став ключовим етапом у формуванні сучасної культури пам'яті. Завдяки генераційним змінам, європейській інтеграції, глобалізації та міграції, нові покоління німців відійшли від націоналістичних концепцій та колективної провини за нацистські злочини. Сучасні дебати, такі як «Historikerstreit 2.0», підкреслюють складність і багатовимірність історичної пам'яті в Німеччині, включаючи вплив мігрантських спільнот та транснаціональних аспектів. Важливу роль у цих процесах відіграють різноспрямовані та реляційні підходи до пам'яті, які визнають специфіку Голокосту, але також включають ширші історичні контексти, зокрема колоніалізм і расизм. Ці зміни формують нову німецьку ідентичність, яка спирається на демократичні цінності та плюралізм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Assmann A. Weltmeister im Erinnern? Über das Unbehagen an der deutschen Erinnerungskultur. *Vorgänge. Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*. 2012. № 2. S. 24–32.
2. Brechtken M. Mehr als Historikergeplänkel. Die Debatte um «Das Amt und die Vergangenheit». *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 63. Jahrgang. 2015. Heft 1. S. 59–92.
3. Cammann A., Staas C. Versöhnung ist Quatsch. *Die Zeit*. № 4. 19 Januar 2023. S. 17.
4. Frei N. 1945–1949–1989: Dealing with Two German Pasts. *Australian Journal of Politics and History*. Vol. 56. No. 3. 2010. P. 410–422.
5. Frei N. Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg. Göttingen, 2006. 656 s.
6. Habermas J. Geschichtsbewusstsein und posttraditionale Identität. Die Westorientierung der Bundesrepublik / Eine Art Schadensabwicklung. *Kleine Politische Schriften VI*. Frankfurt/M: Suhrkamp, 1987, p. 167.
7. Herbert U. A History Twentieth-Century Germany. Oxford University Press, 2019. 1242 p.
8. Jureit U. Gefühlte Vergangenheiten. Zum Verhältnis von Geschichte, Erinnerungen und kollektiven Identitätswünschen. *Vorgänge. Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*. 2012. № 2. S. 16–23.
9. Kleinert H. Das geteilte Deutschland. Die Geschichte 1945–1990. Berlin, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2019. 707 s.
10. Koselleck R. Formen und Traditionen. Frei N.; Knigge V. (Hrsg.). *Verbrechen erinnern. Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord*. München: C.H. Beck Verlag 2002. S. 21–32.
11. Kramer Jane *The Politics of Memory: Looking for Germany in the New Germany*. October 1, 1996. Random House. 293 p.
12. Leide H. NS-Verbrechen und Staatssicherheit. *Die geheime Vergangenheitspolitik der DDR*. Göttingen, 2005. 448 s.
13. Lingen K. Erfahrung und Erinnerung. Gründungsmythos und Selbstverständnis von Gesellschaften in Europa nach 1945. *Archiv für Sozialgeschichte*. 2009. № 49. S. 149–184.
14. Mihai M. *Political Memory and the Aesthetics of Care. The Art of Complicity and Resistance / Cultural Memory in the Present*. Stanford University Press, 2022. 312 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781503630130>
15. Neiman S. *Learning from the Germans. Race and the Memory of Evil*. Macmillan, 2019. 432 p.
16. Noack H.-J. Die Deutschen als Opfer. *Der Spiegel*. 13/2002. S. 36–39.
17. Pötzsch H., Halder W. *Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart. Die Entwicklung der beiden deutschen Staaten und das vereinte Deutschland*. 4. Aufl. München, 2015. 448 s.
18. Risse T. European Institutions and Identity Change – What have We Learned? / *Transnational Identities. Becoming European in the E.U.* Richard K. Herrmann, Thomas Risse and Marilynn B. Brewer (eds.), New York: Rowman & Littlefields: 2004, p. 265.
19. Rothberg M. Lived multidirectionality: “Historikerstreit 2.0” and the politics of Holocaust memory. *Sage Journal*. 2022. Vol. 15, Is. 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/17506980221133511>
20. Weinke A. *Gewalt, Geschichte, Gerechtigkeit. Transnationale Debatten über deutsche Staatsverbrechen im 20. Jahrhundert*. Wallstein, Göttingen, 2016. 372 s.
21. Weizsäcker R. Zum 40. Jahrestag der Beendigung des Krieges in Europa und der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft. *Ansprache am 8. Mai 1985 in der Gedenkstunde im Plenarsaal des Deutschen Bundestages*. Bonn, 1985. 16 s.
22. Assmann A. *Erinnerungskultur: Vergangenheit, die nicht vergeht*. Erstellt. *Frankfurter Rundschau*. 28.01.2022. URL: <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/erinnerungskultur-vergangenheit-die-nicht-vergeht-91267149.html> (дата звернення: 30.05.2024)
23. Котубей-Геруцька О. Концтабори у кіно, перепоховання закатованих, провинна: як відбувалася денацифікація Німеччини після Другої світової. *Суспільне. Культура* URL: <https://susplne.media/culture/692762-konctabori-u-kino-perepohovanna-zakatovanih-provina-ak-vidbuvalasa-denacifikacia-nimeccini-pisla-drugoi-svitovoi/> (дата звернення: 30.05.2024)
24. Стельмах С.П. «Минуле, яке минає»: націонал-соціалізм в політиці пам'яті ФРН та історичній політиці НДР. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 4 (24). С. 7–26. URL: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-24-1> (дата звернення: 30.05.2024)

REFERENCES:

1. Assmann, A. (2012). Weltmeister im Erinnern? Über das Unbehagen an der deutschen Erinnerungskultur. Vorgänge. *Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*, Vol. 2, pp. 24032.
2. Brechtken, M. (2015). Mehr als Historikergeplänkel. Die Debatte um «Das Amt und die Vergangenheit». Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 63. Jahrgang. Heft 1, pp. 59–92.
3. Cammann, A. (2023, Januar 19). Staas C. Versöhnung ist Quatsch. *Die Zeit*. № 4, p. 17.
4. Frai, N. (2010). 1945 – 1949 – 1989: Dealing with Two German Pasts. *Australian Journal of Politics and History*, Vol. 56. No. 3, pp. 410–422.
5. Frei, N. (2006). Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg. Göttingen.
6. Habermas, J. (1987). Geschichtsbewusstsein und posttraditionale Identität. Die Westorientierung der Bundesrepublik / Eine Art Schadensabwicklung. Kleine Politische Schriften VI. Frankfurt/M: Suhrkamp.
7. Herbert, U. (2019). A History Twentieth-Century Germany. Oxford University Press.
8. Jureit, U. (2012). Gefühlte Vergangenheiten. Zum Verhältnis von Geschichte, Erinnerungen und kollektiven Identitätswünschen. Vorgänge. *Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*, № 2, pp. 16–23.
9. Kleinert, H. (2019). Das geteilte Deutschland. Die Geschichte 1945–1990. Berlin, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
10. Koselleck, R. (2002). Formen und Traditionen. Frei N.; Knigge V. (Hrsg.). Verbrechen erinnern. Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord. München: C.H. Beck Verlag, pp. 21–32.
11. Kramer, J. (1996). The Politics of Memory: Looking for Germany in the New Germany. Random House.
12. Leide, H. (2005). NS-Verbrechen und Staatssicherheit. Die geheime Vergangenheitspolitik der DDR. Göttingen.
13. Lingen, K. (2009). Erfahrung und Erinnerung. Gründungsmythos und Selbstverständnis von Gesellschaften in Europa nach 1945. *Archiv für Sozialgeschichte*, № 49, pp. 149–184.
14. Mihai, M. (2022). Political Memory and the Aesthetics of Care. The Art of Complicity and Resistance / Cultural Memory in the Present. Stanford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781503630130>
15. Neiman, S. (2019). Learning from the Germans. Race and the Memory of Evil. Macmillan.
16. Noack, H.-J. (2002). Die Deutschen als Opfer. *Der Spiegel*. №13, pp. 36–39.
17. Pötzsch, H., Halder, W. (2015). Deutsche Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart. Die Entwicklung der beiden deutschen Staaten und das vereinte Deutschland. 4. Aufl. München.
18. Risse, T. (2004). European Institutions and Identity Change – What have We Learned? / Transnational Identities. Becoming European in the E.U. Richard K. Herrmann, Thomas Risse and Marilyn B. Brewer (eds.), New York: Rowman & Littlefields.
19. Rothberg, M. (2022). Lived multidirectionality: “Historikerstreit 2.0” and the politics of Holocaust memory. *Sage Journal*, Vol. 15, Is. 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/17506980221133511>
20. Weinke, A. (2016). Gewalt, Geschichte, Gerechtigkeit. Transnationale Debatten über deutsche Staatsverbrechen im 20. Jahrhundert. Wallstein, Göttingen.
21. Weizsäcker, R. (1985). Zum 40. Jahrestag der Beendigung des Krieges in Europa und der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft. Ansprache am 8. Mai 1985 in der Gedenkstunde im Plenarsaal des Deutschen Bundestages. Bonn.
22. Assmann, A. (2022) Erinnerungskultur: Vergangenheit, die nicht vergeht. *Frankfurter Rundschau*. URL: <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/erinnerungskultur-vergangenheit-die-nicht-vergeht-91267149.html> (data zvernennia: 30.05. 2024)
23. Kotubei-Herutska, O. (2023) Kontstaborij u kino, perepohovannia zakatovanykh, provyna: yak vidbuvalasia denatsyfikatsiia Nimechchyny pislia Druhoi svitovoi. [Concentration camps in the cinema, reburial of the tortured, guilt: how the denazification of Germany took place after the Second World War. Public. Culture] *Suspilne. Kultura* [in Ukrainian]. URL: <https://suspilne.media/culture/692762-konctaborij-u-kino-perepohovanna-zakatovanih-provina-ak-vidbuvalasia-denacifikacia-nimeccini-pisla-drugoi-svitovoi/> (data zvernennia: 30.05.2024)
24. Stelmakh, S.P. (2023). «The Passing Past»: National Socialism in the Politics of Memory of the Federal Republic of Germany and the Historical Politics of the GDR [«Mynule, yake mynaie»: natsional-sotsializm v politytsi pamiaty FRN ta istorychnii politytsi NDR.]. *Problems of world history*, № 4(24), pp. 7–26. [in Ukraine], URL: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-24-1> (data zvernennia: 30.05. 2024)

The evolution of memory and identity culture in Germany: from national to post-national identity

Petrakov Mykyta Oleksandrovych

PhD in Political Science,
Department of Political Science and Law
Southern Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0009-0006-9373-5111

After the Second World War, Germany moved from a national to a post-national identity, forming a new culture of memory. The concept of 'post-national identity', proposed by Jürgen Habermas, reflects the process of European integration based on democratic values rather than ethnicity. This transition allowed Germany to distance itself from national guilt for Nazi crimes. Since 1986, after the 'Historikerstreit' (historians' dispute), the process of getting rid of "collective guilt" has accelerated, which has influenced the formation of national identity. The debate, initiated by the historian Ernst Nolte, drew criticism from Jürgen Habermas, who considered the Holocaust a unique and incomparable phenomenon. This debate contributed to the establishment of a culture of memory, where the Holocaust became a central element of German historical consciousness.

In 2005, the German historian H.-U. Weller noted that since 1949, Germans had abandoned nationalism, and since 1990, in a 'post-national' democratic state, the impossibility of repeating the crimes of National Socialism and the Holocaust has become a fait accompli. Generational changes, the creation of a post-national society, globalisation and migration have contributed to the fact that new generations do not feel connected to the crimes of the past. Germany has become an immigrant country, where historical memory is less and less focused on national or ethnic grounds. Historical policy in the GDR was based on ideological anti-fascism, focusing on the distinction between 'victims of fascism' and 'fighters against fascism'. The GDR departed from the pan-German historiographical tradition, focusing on the democratic traditions of the German people and developing the history of the labour movement. Contemporary debates on historical memory, such as Historikerstreit 2.0, reflect the transnational dynamics and complexity of memory culture in Germany. They focus on the links between colonialism and the Holocaust, racism and anti-Semitism. Migrant communities play an important role in these debates, contributing their own versions of collective memory, creating a relational and multidirectional memory that acknowledges the specificity of the Holocaust but undermines its dominant status in state memory.

This article analyses the evolution of memory and identity culture in Germany, taking into account generational changes, the impact of migration and globalisation, as well as political and social transformations that have contributed to the formation of a modern approach to historical memory.

Key words: memory policy, historical policy, Germany, GDR, memorial legislation, national identity, freedom of history, political processes.